

Korunan alanlarda sürdürülebilir yönetim etkinlik düzeyinin belirlenmesi: Milli parklar örneği

Gül Binboğa^{a,*}, İsmet Daşdemir^b

Özet: Korunan alanlarda koruma-kullanma dengesi sağlanarak yönetim etkinliğinin sürekli olarak değerlendirilmesi ve iyileştirici önlemlerin alınması sürdürülebilir bir yönetim için gereklidir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki korunan alanların yönetim etkinlik düzeyinin belirlemek ve değerlendirmektir. Çalışmada örnek alan olarak Ege Bölgesindeki Spil Dağı Milli Parkı, Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı ve Marmaris Milli Parkı seçilmiştir. Söz konusu alanların yönetim etkinlik düzeyinin belirlenmesinde küresel düzeyde yaygın olarak uygulanan araçlardan Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT-4) kullanılmıştır. Her üç milli parkın uzun devreli gelişme planları, yöneticiler ile yapılan görüşmeler ve METT-4 uygulamasından elde edilen veriler bu araştırmanın materyalini oluşturmaktadır. METT-4'ün uygulanmasında alanların bizzat yönetimlerinden sorumlu Milli Park Müdürleri, Milli Park Müdür Yardımcıları ve Milli Park Şeflerinin görüşlerine yer verilmiştir. Elde edilen veriler çizelgeler ile gösterilmiş ve verilerin değerlendirilmesinde yüzde hesaplamaları ile ortalamadan yararlanılmıştır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde, Spil Dağı Milli Parkının yönetim etkinlik düzeyi %58 (orta düzeyde), Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkının %63 (iyi düzeyde) ve Marmaris Milli Parkının %48 (orta düzeyde) olarak bulunmuştur. Üç milli parkın yönetim etkinlik düzeyinin aritmetik ortalaması ise %56 olup, orta düzeyde bir etkinliği göstermektedir. Söz konusu alanlarda yönetim etkinliği değerlendirme unsurlarından Planlamanın ortalaması %70'lik düzeyle en iyi durumda iken, Girdiler (%59), Süreçler (%52), Çıktılar (%62) ve Sonuçlarda (%42) daha düşük bir etkinlik düzeyi olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan korunan alanların yönetim etkinlik düzeyinin yeterli olmadığı söylenebilir. Bu sonuçta başta yeterli sayıda ve nitelikte personel yetersizliği olmak üzere mevzuat, bütçe/finansman, koordinasyon gibi birçok konuda yaşanan yetersizliklerin etkili olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'deki korunan alanların sürdürülebilir yönetimini sağlamak amacıyla yönetim etkinlik düzeyinin artırılması ve mevcut sorunların çözümü için gerekli çalışmaların kararlılıkla yapılması gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Korunan alanlar, Milli park, METT-4 yöntemi, Yönetim etkinliği, Türkiye

Determining the level of sustainable management effectiveness in protected areas: The case of national parks

Abstract: It is necessary for a sustainable management to continuously evaluate the management effectiveness and take remedial measures by ensuring the protection-use balance in the protected areas. The aim of this study is to determine and evaluate the level of management effectiveness of protected areas in Turkey. The Spil Mountain National Park, the Dilek Peninsula-Büyük Menderes Delta National Park, and the Marmaris National Park in the Aegean Region were selected as the sample area in the study. The Management Effectiveness Tracking Tool (METT-4), one of the tools widely applied globally, was used to determine the management effectiveness level of these areas. The material of this study consists of the long term development plans, interviews with managers and data obtained from the METT-4 application of the three national parks. In the application of the METT-4, the opinions of the National Park Directors, Deputy National Park Directors and National Park Chiefs who are responsible for the management of the areas are included. The obtained data were shown in tables, and percentage calculations and averages were used to evaluate the data. As a result of the evaluations, the management effectiveness level of Spil Mountain National Park was found to be 58% (medium level), Dilek Peninsula-Büyük Menderes Delta National Park was 63% (good level) and Marmaris National Park was 48% (medium level). The arithmetic average of the management effectiveness level of the three national parks is 56%, indicating a medium level of effectiveness. It was determined that while they are at their best with an average level of 70% in planning, which is one of the elements that determine management effectiveness in the areas in question, they had lower levels of effectiveness in Inputs (59%), Processes (52%), Outputs (62%) and Results (42%). Therefore, it can be said that the management effectiveness level of the protected areas subject to this study is not sufficient. It was determined that this result is affected by inadequacies in many issues such as legislation, budget/financing and coordination, especially the lack of sufficient number and quality of personnel. Consequently, it was determined that in order to ensure the sustainable management of protected areas in Türkiye, the necessary studies must be carried out decisively to improve the level of management effectiveness and to solve the current problems.

Keywords: Protected areas, National park, METT-4 method, Management effectiveness, Türkiye

✉ ^a Tarım ve Orman Bakanlığı 4. Bölge Müdürlüğü (DKMP), Manisa, Türkiye

^b Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, Bartın, Türkiye

✉ ^{*} **Corresponding author** (İletişim yazarı): gulbinboga@yahoo.com

✓ **Received** (Geliş tarihi): 11.09.2023, **Accepted** (Kabul tarihi): 02.11.2023

Citation (Atıf): Binboğa, G., Daşdemir, İ., 2023. Korunan alanlarda sürdürülebilir yönetim etkinlik düzeyinin belirlenmesi: Milli parklar örneği. Turkish Journal of Forestry, 24(4): 390-398. DOI: [10.18182/tjf.1358403](https://doi.org/10.18182/tjf.1358403)

1. Giriş

Sürdürülebilir olmayan insan faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, çevresel kirlilik, biyolojik çeşitliliğin azalması, erozyon, çölleşme, ormansızlaşma vb. birçok sorun yaşamı tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Karşılaşılan bu sorunlarla mücadelede etkili yöntemlerden biri de doğal ve kültürel değerlerin milli park, tabiat parkı, sulak alan, tabiatı koruma alanı, muhafaza ormanları gibi yasal statülerle koruma altına alınarak gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılmasıdır. Korunan alanlar, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklimi düzenleme, su temini, rekreasyon gibi sağladığı birçok yarar ile artan nüfus ve refah talebine bağlı olarak doğal kaynaklar üzerinde giderek artan insan baskısına karşı bir bariyer görevi üstlenmeleriyle kritik öneme sahiptirler.

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature - IUCN) korunan alanı; biyolojik çeşitliliğin, doğal ve bağlantılı kültürel kaynakların korunması ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla ayrılan, yasalarla ve diğer etkili araçlarla yönetilen kara ya da deniz alanları olarak tanımlamıştır (IUCN, 1994). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde ise korunan alan; özgün koruma amaçlarını gerçekleştirmek için belirlenen, düzenlenen ve yönetilen, coğrafi olarak tanımlanmış bir alan olarak tarif edilmiştir (BÇS, 1996). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme - UNEP) ve Dünya Koruma İzleme Merkezi (World Conservation Monitoring Centre - WCMC) ortaklığında oluşturulan Protected Planet tarafından 2020 yılında yayınlanan ve 2021 Mayıs ayında güncellenen 245 ülkenin yer aldığı rapora göre; kara ve iç su ekosistemlerinin 22,5 milyon km²'si (%16,64) ve kıyı sularının ve okyanusun 28,1 milyon km²'si (%7,74) korunan alanlar ve diğer etkili alan bazlı koruma önlemleri altındadır (Protected Planet, 2020). Türkiye'de ise Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tabiatı Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün uhdesinde yer alan Özel Çevre Koruma Bölgesi ve Doğal Sitlerin dahil olmak üzere 2021 yılı itibarıyla korunan alan büyüklüğü brüt 9.637.424 ha'dır. Diğer taraftan, söz konusu alanlarda birden fazla koruma statüsü olması nedeniyle oluşan statü çakışmalarının giderilmesiyle elde edilen tek yüzey alan 8.251.030 ha'dır. Bu kapsamda, tek yüzey haline getirilmiş korunan alan miktarının ülke yüzölçümüne oranı %10,58'dir (DKMPGM, 2022a; 2022b).

Yaşamın sürdürülebilirliği için kritik önemde görülen korunan alanlar, günümüzde hem yakın çevredeki eylemlerden hem de daha uzaktaki baskılardan kaynaklanan bir dizi önemli tehditle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, korunan alanların yönetim amaçlarına ulaşmak için mevcut kaynaklarını ne kadar verimli ve etkili bir şekilde kullandığının ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Kuvan, 2005). Hockings vd. (2000), korunan alanlar yönetim etkinliğini; değerleri korumak ve amaç-hedeflere ulaşmak için korunan alanların ne kadar iyi yönetildiğinin değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Farklı değerlere, kültürel ortamlara ve yönetim rejimlerine sahip olan korunan alanların farklı değerlendirme amaçları için değerlendirilmesinde tek bir değerlendirme aracı geliştirilmesinin pratik olmaması nedeniyle ortak bir çerçeve geliştirilmiştir (Stolton vd., 2019). IUCN-WCPA Çerçevesi, korunan alan yönetiminin ortamı değerlendirme, planlama, girdiler, süreç, çıktılar ve sonuçlar olmak üzere altı farklı aşama veya unsur içeren bir süreci takip ettiği fikrine

dayanmaktadır (Hockings vd., 2006). Korunan alan yönetim etkinliğini hem alan hem de sistem seviyelerinde değerlendirmek için 1990'lardan bu yana birçok yöntem geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanlardan biri de Yönetim Etkinliğini İzleme Aracıdır (METT - Management Effectiveness Tracking Tool) (Protected Planet, 2022).

Leverington vd. (2010a) tarafından dünya genelinde korunan alanların yönetim etkinliğini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; 6200 korunan alandan 54 farklı metodolojiden elde edilen toplam 8163 Korunan Alan Yönetim Etkinliği (PAME) değerlendirmesi incelenmiş ve genel ortalama puanı %53 olarak bulunmuştur. Ayrıca, korunan alanların yaklaşık %40'ında büyük eksiklikler olduğu ve bu nedenle etkin bir şekilde çalışmak için gerekli temel kaynaklardan yoksun olduğunu tespit edilmiştir. Namsrai vd. (2019) tarafından, Moğolistan'da altı korunan alanda METT kullanılarak yapılan çalışmada ortalama yönetim etkinlik düzeyi %49 olarak saptanmıştır. Ersoy ve Daşdemir (2016) tarafından, METT kullanılarak Soğuksu ve Yozgat Çamlığı Milli Parklarının yönetim etkinliği sırası ile 99 puan üzerinden 60 ve 67 puan olarak belirlenmiştir. Kayseri Sultan Sazlığı Milli Parkının değerlendirildiği bir başka çalışmada (Katırcıoğlu, 2019) METT puanı 63 olarak bulunmuştur.

Geleceğin ekonomileri, sürdürülebilir yaşamı destekleyen niceliksel çok niteliksel büyümeyi hedefleyen ekosistem tabanlı planlamayı yapabilenler olacağından yeşil büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı benimseyen Türkiye'nin korunan alanlarının yönetim etkinliğinin analiz edilmesi önemlidir. Bu çalışmayla, Ege Bölgesindeki Spil Dağı Milli Parkı (SDMP), Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı (DYBMDMP) ve Marmaris Milli Parkı (MMP) yönetim etkinlik düzeyinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu milli parklarda METT'in en son versiyonu olan METT-4 tekniği kullanılarak herhangi bir etkinlik düzeyi belirleme araştırması yapılmamıştır. Elde edilen bulgular literatüre ve Türkiye'deki korunan alanların sürdürülebilir yönetim etkinliğinin sağlanmasında önemli katkı sunacaktır.

2. Materyal ve yöntem

2.1. Materyal

Bu çalışmada çalışma alanı olarak Türkiye'de önemli korunan alanlardan olan Ege Bölgesinde yer alan Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMPGM), 4. Bölge Müdürlüğüne bağlı SDMP (Manisa İli), DYBMDMP (Aydın İli) ve MMP (Muğla İli) seçilmiştir (Şekil 1). SDMP 6.801 ha olup, 22.04.1968 tarihinde milli park olarak ilan edilmiştir. Toplam 27.598 ha'lık bir alanı kapsayan DYBMDMP'nin Dilek Yarımadası kısmı 10.908 ha olup, 19.05.1966 tarihinde, Büyük Menderes Deltası kısmı da 16.690 ha olup, 08.07.1994 tarihinde milli park ilan edilmiştir. 29.206,01 ha büyüklüğündeki Marmaris Milli Parkı ise 30.01.1996 tarihinde milli park ilan edilmiştir (DKMPGM, 2019a; 2019b; 2020).

Araştırmanın ana materyalini üç milli parkın alan yönetiminden bizzat sorumlu yöneticilerle (milli park müdürü, milli park müdür yardımcısı ve milli park şefi) yapılan görüşmelerden ve Uzun Devreli Gelişme Planları

(UDGP) ışığında alan yöneticilerine uygulanan METT-4 formundan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bununla birlikte, konuyla ilgili çevirim içi ve dışı kaynaklardan ulaşılan makale, tez, rapor ve istatistikler de çalışmada materyal olarak kullanılmıştır.

2.2. Yöntem

Araştırma, Yönetim Etkinliğini İzleme Aracının yeni versiyonu olan ve 2020 yılında yayımlanan METT-4 ile yapılmıştır. Açık kaynak kodlu olan METT'in dünya çapında uygulanmasından elde edilen bilgiler ışığında geliştirilen METT-4 formunun uygulanmasında yönetimden sorumlu alan yöneticilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Her milli parkta milli park müdürü, milli park müdür yardımcısı ve milli park şefi olmak üzere üç alan yöneticisi vardır. Araştırmada üç milli parkta toplam dokuz alan yöneticisi üzerinde, örnekleme yapılmadan tam alanda, yüz yüze görüşmeler ile METT-4 formu uygulanmış ve formda yer alan ölçütlere/sorulara, alan yöneticilerinin 0-3 arasında puan vermeleri sağlanmıştır. Alan yöneticileriyle yapılan görüşmeler ve METT-4 formunun uygulanması 2022 yılının Ağustos ve Eylül aylarında gerçekleştirilmiştir. METT-4 formu uygulamasından sağlanan veriler çizelgeler ile gösterilmiş ve verilerin değerlendirilmesinde yüzde hesaplamaları ile ortalamadan yararlanılmıştır.

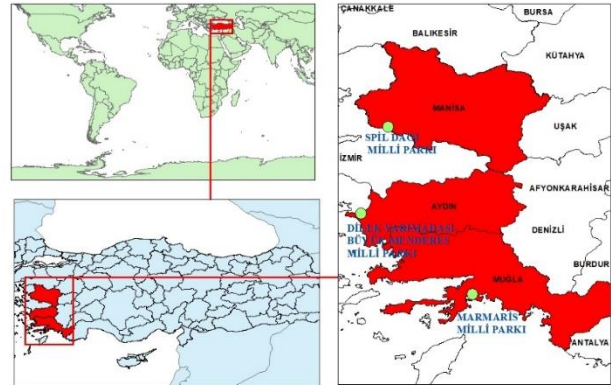
METT, IUCN-WCPA Çerçevesinde tanımlanan altı yönetim unsuru olan Ortam, Planlama, Girdiler, Süreç, Çıktılar ve Sonuçları içermektedir (Leverington vd., 2010a). İki bölümden oluşan METT-4'ün birinci bölümünde alanla ilgili temel bilgiler, değerlendirmeyi yapanlar ve tehdit değerlendirmesi yer alırken ikinci bölümünde; her biri yetersiz ile yeterli arasında değişen dört alternatif yanıtı içeren 38 ana ve 4 ek değerlendirme soruları/ölçütleri bulunmaktadır (IUCN, 2021; Stolton vd., 2020a; 2020b). METT-4 formuna göre yönetim unsurlarının soru sayısı ve bunlardan alınacak maksimum puanlar Çizelge 1'de verilmiştir. Bu çalışmada METT-4 formunda yer alan yerli halkla ilgili 30. soru Türkiye'de yerli halk olarak bir tanımlama olmadığından cevaplandırılmamıştır. Dolayısıyla 38 soru ve 4 ek sorudan alınacak 126 maksimum puan, 1 sorunun çıkarılmasıyla 37 soru ve 4 ek soru olmak üzere 123 puana düşmektedir (WWF, 2007). Bu kapsamda, alanların etkinlik düzeyi hesaplamaları 123 puan üzerinden yapılmıştır. METT-4 uygulaması sonucunda elde edilen yüzdesel etkinlik düzeyi derecelendirilmesinde literatürde 0-%33 düşük, %34-%67 orta ve %68-%100 yüksek olarak bir kullanım bulunmaktadır (USAID, 2015). Ancak bu

çalışmada daha hassas bir derecelendirme yapmak amacıyla 5'li Likert ölçeğinden yararlanılarak 0-%20 çok düşük, %21-%40 düşük, %41-60 orta, %61-%80 iyi ve %81-%100 çok iyi şeklinde bir derecelendirme ölçeği kullanılmıştır.

3. Bulgular ve tartışma

Araştırma kapsamındaki SDMP ortam değerlendirilmesinde; 14 tehlike kategorisinden alana yönelik en önemli tehdidin "alandan üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik" olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 2). Tehditlerin düzeylerine göre dağılımında tehdit kapsamında %50 ve tehdit şiddetinde %45 olmak üzere en fazla orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu tehditlerin önlenmesine yönelik bir eylem planının olmaması alanın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

SDMP alanının planlama, girdiler, süreç, çıktılar ve sonuçlardan oluşan unsurlara göre belirlenen yönetim etkinlik puanı 71'dir. Yönetim etkinlik düzeyi ise %58 ($=71/123*100$) olarak hesaplanmıştır ve bu sonuç, SDMP yönetiminin orta düzeyde bir etkinliğe sahip olduğunu göstermektedir (Çizelge 3). Yönetim unsurlarından planlamada %76 ile en yüksek etkinliğe sahip olurken, bunun girdiler ve süreçlerce yeterince desteklenmemesine bağlı olarak çıktılar (%53) ve sonuçlarda (%42) istenilen başarıya ulaşamadığı saptanmıştır (Çizelge 4). SDMP'nin doğal kaynak değerleri, anahtar gösterge türleri ve habitatları koruma açısından yetersiz olması yönetim etkinliğini olumsuz etkilemektedir.

Şekil 1. Araştırma alanının konumu

Çizelge 1. METT-4 değerlendirme ölçütleri ve soru dağılımları (Stolton vd., 2020a; Stolton vd., 2021)

Değerlendirme unsurları	Ana soru sayısı	Ek soru sayısı	Maksimum unsur puanı	Maksimum unsur (%)
Ortam				
Tehditler (13 ana kategori ve diğer başlığı altında uygulayıcıların belirleyebileceği ek kategoriler)				
-Tehdit kapsamı	-	-		
-Tehdit şiddeti				
Planlama	6	1	21	100
Girdiler	6	-	18	100
Süreç	18	2	60	100
Çıktılar	4	1	15	100
Sonuçlar	4	-	12	100
Toplam	38	4	126	100

Çizelge 2. SDMP'ye yönelik tehditlerin sıralaması

Tehditler	Tehdidin kapsamı (%)	Tehditler	Tehdidin şiddeti (%)
9.Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	17,0	9.Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	17,3
11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	14,0	6.İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	13,3
6.İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	12,0	7. Doğal sistem değişiklikleri	12,2
7. Doğal sistem değişiklikleri	11,0	11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	10,2
10. Jeolojik olaylar	9,0	1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	9,2
14. Diğer İnsan kaynaklı müdahaleler ve rahatsızlıklar	9,0	14. Diğer İnsan kaynaklı müdahaleler ve rahatsızlıklar	9,2
1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	7,0	12. Kültürel ve sosyal tehditler	8,1
12. Kültürel ve sosyal tehditler	6,0	13. Yönetişim sorunları	5,1
13. Yönetişim sorunları	5,0	4. Ulaşım ve servis koridorları	4,1
4. Ulaşım ve servis koridorları	4,0	5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	4,1
5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	4,0	10. Jeolojik olaylar	4,1
2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	2,0	2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	3,1
3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0	3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0
8.İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	0,0	8.İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	0,0
Toplam (%)	100		100

Çizelge 3. SDMP'nin yönetim etkinliğini değerlendirme

Yönetim unsuru	Soru no	Puanı	Yönetim unsuru	Soru no	Puanı
Planlama	1.Yasal statü	3	Süreç	22.İklim değişikliği	1
Planlama	2.Korunan alan amaçları	2	Süreç	23.Karbon yakalama	1
Süreç	3.Korunan alanlarla ilgili Düzenlemeler/ kontroller	2	Süreç	24. Ekosistem hizmetleri	2
Planlama	4. Komşu kara kullanımı için planlama	2	Süreç	25. Eğitim ve bilinçlendirme	2
Planlama	5.Korunan alanın tasarımı	2	Süreç	26. Kamu ve ticari komşular	1
Süreç	6.Korunan alanın sınır işaretleri	2	Süreç	27.Ticari turizm operatörleri	1
Planlama	7. Yönetim planı	2	Süreç	28. Ücretler	2
Planlama	7 a-c. Ek hususlar: planlama süreci	3	Çıktılar	29.Ziyaretçi tesisleri ve hizmetleri	2
Planlama	8.Düzenli çalışma planı	2			
Girdiler	9.Kaynak envanteri	1	Süreç	30.Yerli Halk	Bu soru yerli halk olmadığı için cevaplandırılmamıştır
Girdiler	10.Personel sayısı	1	Süreç	31.Yerel halk (Yöre halkı)	1
Girdiler	11.Personel bilgi ve becerisi	2	Çıktılar	31 a-c Ek hususlar: topluluklar	1
Girdiler	12.Mevcut bütçe	2	Çıktılar	32.Ekonomik fayda (Geçim yararları)	2
Girdiler	13.Bütçe güvenliği	2	Çıktılar	33. Tehditler	2
Süreç	14.Bütçe yönetimi	2	Çıktılar	34.Bağlantılılık	1
Girdiler	15.Ekipman ve tesisler	2	Sonuçlar	35.Doğal kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	16.Mevzuatın uygulanması	2	Süreç	35 a-c Ek hususlar: doğal kaynak değerlerinin durumu	2
Süreç	17.Koruma sistemleri	2	Sonuçlar	36.Kültürel kaynak değerlerinin durumu	2
Süreç	18.Personel güvenliği	2	Süreç	36 a-c Ek hususlar: Kültürel kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	19.Araştırma	2	Sonuçlar	37. Anahtar gösterge türleri koruma durumu	1
Süreç	20. İzleme ve değerlendirme	2	Sonuçlar	38. Habitatları koruma durumu	1
Süreç	21.Kaynak yönetimi	2	Toplam puan		71

Çizelge 4. SDMP'nin yönetim unsurlarına göre etkinlik düzeyi

Yönetim unsuru	SDMP yönetim unsuru puanı	Maksimum yönetim unsuru puanı	SDMP yönetim unsuru (%)	Maksimum yönetim unsuru (%)
Planlama	16	21	76	100
Girdiler	10	18	56	100
Süreç	32	57	56	100
Çıktılar	8	15	53	100
Sonuçlar	5	12	42	100
Toplam	71	123	58	100

DYBMDMP ortam değerlendirilmesinde; 14 tehlike kategorisinden alana yönelik en önemli tehdidin SDMP'de olduğu gibi "alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik" olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5). Tehdit kapsamında ise %48,8 ile orta düzeyde ve tehdit şiddetinde %51,2 ile yüksek düzeyde en fazla tehdidin olduğu tespit edilmiştir. Alanın,

Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından birinde yer almasının yanı sıra yangına hassas bir bölgede olması, olası tehditlerin düzeyini artırmaktadır. Söz konusu tehditlerin yönetilmesine yönelik bir eylem planının olmaması nedeniyle sürdürülebilirliği tehlikeye attığı söylenebilir.

DYBMDMP'nin yönetim unsurlarına göre etkinlik puanı 78'dir. Yüzde olarak yönetim etkinlik düzeyi ise %63 ($=78/123*100$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, alanın iyi düzeyde bir etkinliğe sahip olduğunu göstermektedir (Çizelge 6). Yönetim unsurlarından çıktılar %80 ile en yüksek etkinliğe sahip olurken, bunu %76 ile planlama takip etmektedir. Alana yönelik yoğun ziyaretçi talebine bağlı olarak özellikle tesis hizmetleri ve ekonomik fayda açısından

çıktı düzeyi yüksek olurken, %54'lük etkinlikle süreçte var olan eksiklere bağlı olarak sonuçlarda (%50) yeterli başarının gösterilemediği anlaşılmaktadır (Çizelge 7). Milli parkın asıl var olma amaçlarından biri olan kültürel kaynak değerlerinin korunmasında gösterdiği yetersizlikle birlikte, anahtar gösterge türlerle habitatları korumadaki zayıflık etkinlik düzeyini, dolayısıyla sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir.

Çizelge 5. DYBMDMP'ye yönelik tehditlerin sıralaması

Tehditler	Tehdidin kapsamı (%)	Tehditler	Tehdidin şiddeti (%)
9. Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	18,6	9. Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	20,0
7. Doğal sistem değişiklikleri	12,8	7. Doğal sistem değişiklikleri	15,0
11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	12,8	5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	9,0
6. İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	9,8	6. İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	9,0
12. Kültürel ve sosyal tehditler	8,8	12. Kültürel ve sosyal tehditler	9,0
10. Jeolojik olaylar	7,8	4. Ulaşım ve servis koridorları	7,0
13. Yönetişim sorunları	7,8	11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	7,0
4. Ulaşım ve servis koridorları	5,9	2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	6,0
5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	5,9	13. Yönetişim sorunları	6,0
1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	3,9	10. Jeolojik olaylar	5,0
2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	3,9	1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	4,0
14. Diğer İnsan kaynaklı müdahaleler ve rahatsızlıklar	2,0	14. Diğer İnsan kaynaklı müdahaleler ve rahatsızlıklar	3,0
3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0	3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0
8. İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	0,0	8. İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	0,0
Toplam (%)	100		100

Çizelge 6. DYBMDMP'nin yönetim etkinliğini değerlendirme

Yönetim unsuru	Soru no	Puanı	Yönetim unsuru	Soru no	Puanı
Planlama	1. Yasal statü	3	Süreç	22. İklim değişikliği	1
Planlama	2. Korunan alan amaçları	2	Süreç	23. Karbon yakalama	1
Süreç	3. Korunan alanlarla ilgili Düzenlemeler/ kontroller	2	Süreç	24. Ekosistem hizmetleri	1
Planlama	4. Komşu kara kullanımı için planlama	2	Süreç	25. Eğitim ve bilinçlendirme	3
Planlama	5. Korunan alanın tasarımı	1	Süreç	26. Kamu ve ticari komşular	3
Süreç	6. Korunan alanın sınır işaretleri	2	Süreç	27. Ticari turizm operatörleri	0
Planlama	7. Yönetim planı	3	Süreç	28. Ücretler	3
Planlama	7 a-c. Ek Hususlar: planlama süreci	2	Çıktılar	29. Ziyaretçi tesisleri ve hizmetleri	3
Planlama	8. Düzenli çalışma planı	3	Süreç		
Girdiler	9. Kaynak envanteri	3		30. Yerli Halk	
					Bu soru yerli halk olmadığı için cevaplandırılmamıştır
Girdiler	10. Personel sayısı	2	Süreç	31. Yerel halk (Yöre Halkı)	0
Girdiler	11. Personel bilgi ve becerisi	1	Çıktılar	31 a-c Ek hususlar: topluluklar	2
Girdiler	12. Mevcut bütçe	2	Çıktılar	32. Ekonomik fayda (Geçim yararları)	3
Girdiler	13. Bütçe güvenliği	3	Çıktılar	33. Tehditler	2
Süreç	14. Bütçe yönetimi	3	Çıktılar	34. Bağlantılılık	2
Girdiler	15. Ekipman ve tesisler	2	Sonuçlar	35. Doğal kaynak değerlerinin durumu	3
Süreç	16. Mevzuatın uygulanması	1	Süreç	35 a-c Ek hususlar: Doğal kaynak Değerlerinin durumu	2
Süreç	17. Koruma sistemleri	2	Sonuçlar	36. Kültürel kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	18. Personel güvenliği	2	Süreç	36 a-c Ek hususlar: Kültürel kaynak değerlerinin durumu	-
Süreç	19. Araştırma	3	Sonuçlar	37. Anahtar gösterge türleri koruma durumu	1
Süreç	20. İzleme ve değerlendirme	1	Sonuçlar	38. Habitatları koruma durumu	1
Süreç	21. Kaynak yönetimi	1	Toplam		78

Çizelge 7. DYBMDMP'nin yönetim unsurlarına göre etkinlik düzeyi

Yönetim unsuru	DYBMDMP yönetim unsuru puanı	Maksimum yönetim unsur puanı	DYBMDMP yönetim unsuru (%)	Maksimum yönetim unsur (%)
Planlama	16	21	76	100
Girdiler	13	18	72	100
Süreç	31	57	54	100
Çıktılar	12	15	80	100
Sonuçlar	6	12	50	100
Toplam	78	123	63	100

MMP ortam değerlendirilmesinde; 13 tehlike kategorisinden (diğer olabilecek tehditler belirtilmemiştir) alana yönelik en önemli tehdit, SDMP ve DYBMDMP'deki gibi "alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirliliktir" (Çizelge 8). Tehdit kapsamında %37,2 ve tehdit şiddetinde %41,9 oranlarıyla çok yüksek düzeyde en fazladır. Turizm alanında yer alan MMP önemli ölçüde antropojenik baskı altındadır. Ayrıca bölge olarak orman yangını tehlikesinin çok yüksek olduğu bir alandır. Diğer iki milli parka kıyasla tehditlerin kapsam ve şiddetinin daha yüksek olduğu alanda tehditleri önlemeye yönelik bir eylem planının olmaması, alanın mevcut kaynak değerlerinin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasını olumsuz etkilemektedir.

MMP'nin planlama, girdiler, süreç, çıktılar ve sonuçlardan yönetim unsurlarına göre toplam etkinlik puanı

59 olup, yüzde olarak yönetim etkinlik düzeyi %48'dir ($=59/123*100$) (Çizelge 9; Çizelge 10). Bu sonuç, MMP'nin orta düzeyde bir etkinliğe sahip olduğunu göstermekle birlikte, diğer iki milli parka göre en düşük etkinlik düzeyine sahiptir. %57 ile planlamada en yüksek etkinliğe ulaşılsa da, sonuçlarda %33 ile düşük bir etkinliğe ulaşılması alanın sürdürülebilirliğinin ciddi tehlikede olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, turizm alanında bulunan MMP içinde özel mülkiyetli alanlarla statü çakışmalarının olması ve alan üzerinde ekonomik, çevresel ve sosyal baskıların yüksek olmasıyla birlikte personel, bütçe, mevzuat, koordinasyon gibi konularda yaşanan yetersizliklerin alan yönetimini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Çizelge 8. MMP'ye yönelik tehditlerin sıralaması

Tehditler	Tehdidin kapsamı (%)	Tehditler	Tehdidin şiddeti (%)
9.Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	16,7	9.Alanda üretilen veya dışarıdan gelen kirlilik	15,0
7. Doğal sistem değişiklikleri	15,2	7. Doğal sistem değişiklikleri	15,0
6.İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	12,9	11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	13,0
11. İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları	9,8	6.İnsan müdahaleleri ve rahatsızlıkları	11,0
1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	8,3	1. Korunan alandaki konut ve ticari gelişme	8,0
12. Kültürel ve sosyal tehditler	8,3	4. Ulaşım ve servis koridorları	8,0
10. Jeolojik olaylar	7,6	12. Kültürel ve sosyal tehditler	8,0
4. Ulaşım ve servis koridorları	6,1	10. Jeolojik olaylar	6,0
13. Yönetişim sorunları	6,1	13. Yönetişim sorunları	6,0
5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	4,5	5. Biyolojik kaynak kullanımı ve zararı	5,0
8.İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	4,5	8.İstilacı ve diğer sorunlu türler ve genler	5,0
2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,0	2. Korunan alandaki tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,0
3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0	3. Enerji üretimi ve madencilik	0,0
14.Diğer olabilecek tehditler	-	14.Diğer olabilecek tehditler	-
Toplam (%)	100		100

Çizelge 9. MMP'nin yönetim etkinliğini değerlendirme

Yönetim unsuru	Soru no	Puanı	Yönetim unsuru	Soru no	Puanı
Planlama	1.Yasal statü	3	Süreç	22.İklim değişikliği	1
Planlama	2.Korunan alan amaçları	2	Süreç	23.Karbon yakalama	1
Süreç	3.Korunan alanlarla ilgili Düzenlemeler/ kontroller	2	Süreç	24. Ekosistem hizmetleri	1
Planlama	4. Komşu kara kullanımı için planlama	0	Süreç	25. Eğitim ve bilinçlendirme	2
Planlama	5.Korunan alanın tasarımı	1	Süreç	26. Kamu ve ticari komşular	2
Süreç	6.Korunan alanın sınır işaretleri	1	Süreç	27.Ticari turizm operatörleri	1
Planlama	7. Yönetim planı	2	Süreç	28. Ücretler	2
Planlama	7 a-c. Ek hususlar: Planlama süreci	2	Çıktılar	29.Ziyaretçi tesisleri ve hizmetleri	2
Planlama	8.Düzenli çalışma planı	2			
Girdiler	9.Kaynak envanteri	1	Süreç	30.Yerli Halk	Bu soru yerli halk olmadığı için cevaplandırılmamıştır
Girdiler	10.Personel sayısı	1	Süreç	31.Yerel halk (Yöre Halkı)	1
Girdiler	11.Personel bilgi ve becerisi	1	Çıktılar	31 a-c Ek hususlar: topluluklar	1
Girdiler	12.Mevcut bütçe	2	Çıktılar	32.Ekonomik fayda (Geçim Yararları)	2
Girdiler	13.Bütçe güvenliği	2	Çıktılar	33. Tehditler	2
Süreç	14.Bütçe yönetimi	2	Çıktılar	34.Bağlantılılık	1
Girdiler	15.Ekipman ve tesisler	2	Sonuçlar	35.Doğal kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	16.Mevzuatın uygulanması	2	Süreç	35 a-c Ek hususlar: Doğal kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	17.Koruma sistemleri	2	Sonuçlar	36.Kültürel kaynak değerlerinin durumu	1
Süreç	18.Personel güvenliği	2	Süreç	36 a-c Ek hususlar: Kültürel kaynak değerlerinin durumu	-
Süreç	19.Araştırma	1	Sonuçlar	37. Anahtar gösterge türleri koruma durumu	1
Süreç	20. İzleme ve değerlendirme	1	Sonuçlar	38. Habitatları koruma durumu	1
Süreç	21.Kaynak yönetimi	1	Toplam		59

Alanların yönetim etkinlikleri karşılaştırıldığında; %63'lük düzeyle en yüksek performansa sahip DYBMDMP iken, bunu %58'lik düzeyle SDMP izlemektedir. En düşük performansa sahip alan %48'lik etkinlik düzeyiyle MMP'dir. Yönetim unsurlarına göre ise en yüksek etkinlik DYBMDMP'nin çıktılarda ettiği %80'lik başarı iken, genel olarak alanlarda etkinliğin en yüksek olduğu unsur planlamadır. Bu üç milli parkın yönetim etkinliği ortalaması %56 olup, orta düzeyde bir yönetim etkinliği söz konusudur (Çizelge 11).

Literatürde METT kullanılarak yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında; Daşdemir ve Ersoy (2018) tarafından yapılan araştırmada Yozgat Çamlığı Milli Parkı 99 üzerinden 60 puan ve Soğuksu Milli Parkı 67 puan almıştır. Katırcıoğlu (2019) tarafından yapılan çalışmada Kayseri Sultan Sazlığı 63 puan almıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, daha önce Türkiye'de yapılan çalışmalara yakın bir sonuç elde edildiği söylenebilir. Türkiye dışında yapılan uygulamalar incelendiğinde; 2015 yılında Amerika'daki korunan alanlardan Mayon Volcano Milli Parkının METT ile değerlendirilmesinde etkinlik düzeyi %47, Naujan Lake Milli Parkının %39 hesaplanmış ve yeterli düzeyde bir performans gösteremedikleri tespit edilmiştir (USAID, 2015). Kolahi vd. (2013) tarafından yapılan bir diğer çalışmada; İran'da yer alan Khojir Milli Parkının yönetim etkinlik düzeyi %43 olarak bulunmuştur. Moğolistan'daki altı korunan alanının METT kullanılarak değerlendirildiği diğer bir araştırmada; ortalama etkinlik düzeyini %49 olarak tespit edilmiştir (Namsrai vd., 2019). Farhum vd. (2021), Endonezya'da yer alan Bunaken Milli Parkını METT ile değerlendirdikleri araştırmada %77'lik bir etkinlik düzeyi hesaplanmıştır. Avrupa'daki korunan alanların değerlendirildiği diğer bir çalışmada ise 260 adet METT uygulamasının ortalaması %50

olarak tespit edilmiştir (Nolte vd., 2010). Bu çalışmanın literatür özeti bölümünde de verilen dünya genelinde korunan alanların yönetim etkinliğini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada 54 farklı metodolojiden elde edilen veriler analiz edildiğinde genel ortalama puanı %53 (Leverington vd., 2010b) olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda, çalışmada elde edilen sonuçlarla söz konusu diğer çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde; genel olarak paralellik gösterdiği ve korunan alanların yeterli bir yönetim etkinliği düzeyinde olmadığı söylenebilir.

Korunan alan yöneticileriyle yapılan görüşmelerde ve incelemelerde genel olarak yönetim etkinlik düzeyinin yeterli olmamasında yaşanan sorunların etkili olduğu görülmüştür. Bu sorunların başında ihtiyaca uygun sayıda ve nitelikte personelin istihdam edilmemesi gelmektedir. UDG P'de olması gereken personel sayısı ile mevcut personel sayısı karşılaştırıldığında; toplamda %46'lık bir oranla olması gerekenin yaklaşık yarısı oranında personel olduğu görülmektedir (Çizelge 12). Milli parklardan en düşük oranda personele sahip olanın ise en düşük yönetim etkinlik düzeyine sahip olan MMP olduğu ortaya konulmuştur. Dolayısıyla insan kaynağında yaşanan darboğazın, alanların etkin yönetimini olumsuz etkilediği söylenebilir. Diğer önemli bir sorun korunan alan mevzuatının ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmasıdır. 2873 sayılı Milli Parklar Kanununun tüm korunan alanları kapsamaması ve müeyyidelerin yeterli belirlenmemiş olması önemli bir sorun olarak görülmektedir. Ayrıca, korunan alanlarda birden fazla koruma statüsünün (doğal ve arkeolojik sitler, sulak alan gibi) yetki karmaşasına neden olduğu belirtilmektedir. Alanın etkin yönetimi için yeterli finansman/bütçeye sahip olunmaması ile koordinasyon eksikliği de karşılaşılan diğer sorunlardır.

Çizelge 10. MMP'nin yönetim unsurlarına göre etkinlik düzeyi

Yönetim unsuru	MMP		Maksimum yönetim unsuru	
	Yönetim Unsur Puanı	Maksimum yönetim unsuru puanı	MMP yönetim unsuru (%)	Maksimum yönetim unsuru (%)
Planlama	12	21	57	100
Girdiler	9	18	50	100
Süreç	26	57	46	100
Çıktılar	8	15	53	100
Sonuçlar	4	12	33	100
Toplam	59	123	48	100

Çizelge 11. SDMP, DYBMDMP ve MMP etkinlik düzeyleri

Yönetim unsuru	Etkinlik düzeyi (%)			Ortalama (%)
	SDMP	DYBMDMP	MMP	
Planlama	76	76	57	70
Girdiler	56	72	50	59
Süreç	56	54	46	52
Çıktılar	53	80	53	62
Sonuçlar	42	50	33	42
Toplam	58	63	48	56

Çizelge 12. SDMP, DYBMDMP ve MMP personel sayısı ve oranı

Korunan alan adı	UDGP'de belirtilen personel		Mevcut personel sayısı	UDGP'deki personel sayısını karşılama oranı (%)
	sayısı	sayısı		
Marmaris Milli Parkı	49	14		29
Spil Dağı Milli Parkı	26	12		46
Dilek Yarımadası-Büyük Menderes	50	31		62
Deltası Milli Parkı				
Toplam	125	57		46

4. Sonuç ve öneriler

Çalışma alanı olarak seçilen SDMP, DYBMDMP ve MMP yönetim etkinlik düzeylerinin belirlendiği bu araştırmanın bulguları korunan alanların yönetim etkinliğinin yeterli olmadığını göstermektedir. Ayrıca, ortam değerlendirmesinde alanlara yönelik ciddi tehditlerin olduğu ve bunların önlenmesine yönelik tedbirlerin yeterli düzeyde alınmadığı saptanmıştır. Bu sonuçta başta personel yetersizliği olmak üzere, mevzuat, bütçe/finansman ve koordinasyon yetersizlikleri gibi birçok sorunun etkili olduğu anlaşılmıştır. Korunan alanların yönetiminde yaşanan bu sorunlar planlamadan ziyade süreç, girdiler, çıktılar ve sonuçlar üzerinde etkili olduğu ve istenilen yönetim etkinlik düzeyine ulaşamadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla söz konusu alanların amaçlarını gerçekleştirerek sürdürülebilir bir yönetim düzeyine ulaşmalarının önünde birçok engel mevcuttur. Bu engellerin aşılacak korunan alanların daha etkin yönetilebilmesi için buradaki araştırmanın sonuçlarına, yöneticilerle yapılan görüşmelere ve gözlemlere dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Korunan alanlarda ihtiyaca uygun sayıda ve nitelikte personel istihdamı yapılmalıdır. Mevcut personelin yeterliliğinin artırılmasına yönelik eğitimler verilmelidir.
- Korunan alanların sorunlarına cevap verecek, görev, yetki, sorumluluk ve müeyyidelerin tanımlandığı kapsayıcı bir mevzuat geliştirilmelidir. Özellikle korunan alanlardaki statü çakışmalarını önleyecek ve tek elden yönetimini sağlayacak bir doğa koruma mevzuatı oluşturulmalıdır.
- Bütçe/finansman sıkıntıları giderecek ve yeterli bütçeyi sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bu kapsamda, korunan alanların gelirlerinin alanda kalmasını sağlayacak bir bütçe sisteminin kurulması ve ekonomik konjonktürde yaşanan gelişmelerin dikkate alınarak genel bütçeden yeterli bir bütçe tahsisin yapılması gerekmektedir.
- Araç ve gereç bakımından yetersizliklerin giderilerek koruma-kontrol çalışmalarının daha etkin yapılması sağlanmalıdır.
- Korunan alanlarda birden fazla koruma statüsü olması ve alanların etkin yönetimi için birçok kurumla işbirliği içinde çalışılması gerektiğinden (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Orman Bölge Müdürlüğü gibi) kurumlar arasında yeterli koordinasyonu sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu amaçla, katılımcı bir yönetim modeli oluşturulabilir. Korunan alanlarla ilgili önemli kararların, yetkili ve ilgili kurum temsilcileri, üniversiteler, yerel yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının yer aldığı bir Korunan Alan Kurulu tarafından verilmesi sağlanabilir.

Bu çalışmada yararlanılan METT yöntemi sınırlı bir bütçeye sahip korunan alan yöneticileri için alandaki değişiklikleri izlemde hızlı ve uygun maliyetli bir araç olmakla birlikte, sonuçların ayrıntılı değerlendirilmesine olanak sağlamaması yöntemin önemli bir kısıtıdır. Bu kapsamda, yönetim etkinliğinin ek çalışmalar veya araştırmalarla desteklenmesi önemlidir.

Sonuç olarak Türkiye’de ilk milli parkının ilan edildiği 1958 yılından günümüze kadar korunan alanların niceliksel olarak oranının artması sürdürülebilirlik açısından olumlu bir durum iken, bu araştırma ve daha önce yapılan çalışmalara

göre nitelik açısından yeterli düzeye ulaşamaması kaygı vericidir. Bu nedenle sürdürülebilir bir yaşam için yeterli alanı güvence altına almak amacıyla korunan alanların hem niceliksel olarak artırılması hem de niteliksel açıdan iyileştirilmesi gerekir. Bu kapsamda, çok paydaşlı bir konumda olan korunan alanların sürdürülebilir yönetimlerinin garanti altına alınabilmesi için mevcut sorunlarını çözecek adımların ivedilikle atılması gerekmektedir.

Açıklama

Bu çalışma, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalında yürütülen " Korunan Alanlarda Sürdürülebilir Yönetimin Etkinliği ve Sorunları: Spil Dağı, Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası ve Marmaris Milli Parkları Örneği" adlı başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- BÇS, 1996. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 22860, 27 Aralık 1996.
- Daşdemir, İ., Ersoy, İ., 2018. The evaluation of the effectiveness level of management in the Soğuksu and Yozgat Çamlığı national parks. International Congress on Engineering and Life Science, Proceeding Book, 26-29 April, Kastamonu, Turkey, pp. 92-96.
- DKMPGM, 2019a. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Spil Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Revizyon Planı: Analitik Etüt ve Sentez Raporu, Manisa, 347 s.
- DKMPGM, 2019b. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Revizyon Planı: Analitik Etüt Raporu, Aydın, 360 s.
- DKMPGM, 2020. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Marmaris Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Revizyon Planı: Analitik Etüt Raporu, Muğla, 438 s.
- DKMPGM, 2022a. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Korunan Alan İstatistikleri. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMPG/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri>, Erişim: 15.07.2022.
- DKMPGM, 2022b. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiatı Koruma Durum Raporu 2021, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/Tabiat%20Koruma%20Durum%20Raporu/Tabiat%20C4%B1%20Koruma%20Durum%20Raporu%202021%20T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf>, Erişim: 21.03.2022.
- Ersoy, İ., Daşdemir, İ., 2016. Korunan alanlarda yönetimin etkinlik düzeyinin belirlenmesi (Soğuksu ve Yozgat Çamlığı Milli Parkları örneği). Journal of Bartın Faculty of Forestry, 18(1): 32-46.
- Farhum, M.F., Jompa, J., Restu, M., Salman, D., 2021. Management effectiveness of the Bunaken National Park, Indonesia. AACL Bioflux, 14(2): 1089-1097.
- Hockings, M., Stolton, S., Dudley, N., 2000. Evaluating Effectiveness: A framework for Assessing the Management of Protected Areas, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK. x+121pp., <http://www.selfpas.it/libreria/IUCN-PAEvaluationGuidelines.pdf>, Accessed: 10.05.2022.
- Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N., Courrau, J., 2006. Evaluating Effectiveness: A framework for assessing management effectiveness of protected areas, 2nd edition. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.xiv+105 pp., <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/pag-014.pdf>, Accessed: 24.02.2022.

- IUCN, 1994. Guidelines for Protected Area Management Categories, <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/1994-007-En.pdf>, Accessed: 20.04.2022.
- IUCN, 2021. New Edition: Protected Area Management Effectiveness Tracking Tool (METT). <https://www.iucn.org/news/commission-environmental-economic-and-social-policy/202101/new-edition-protected-area-management-effectiveness-tracking-tool-mett>, Accessed: 20.04.2022.
- Katrcioğlu, G., 2019. Korunan alanların planlanması ve yönetimi üzerine bir değerlendirme, Kayseri Sultan Sazlığı örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, İzmit.
- Kolahi, M., Sakai, T., Moriya, K., Makhdoum, M.F., Koyama, L., 2013. Assessment of the effectiveness of protected areas management in Iran: Case study in Khojir National Park. *Environmental Management*, 52(2): 514–530.
- Kuvan, Y., 2005. Korunan alan yönetiminde etkinliğin önemi ve değerlendirilmesi. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10 Eylül, SDÜ, Isparta, s. 81-89.
- Leverington, F., Kettner, A., Nolte, N., Marr, M., Stolton, S., Pavese, H., Stoll-Kleemann, S., Hockings, M., 2010a. Protected Area Management Effectiveness Assessments in Europe: Supplementary Report. Germany. <https://bfm.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/518/file/Skript271b.pdf#page=19>, Accessed: 21.07.2022.
- Leverington, F., Costa, K.L., Pavese, H., Hockings, M., 2010b. A Global analysis of protected area management effectiveness. *Environmental Management*, 46: 685-698.
- Namsrai, O., Ochir, A., Baast, O., van Genderen, J.L., Muhar, A., Erdeni, S., Chonokhuu, S., 2019. Evaluating the management effectiveness of protected areas in Mongolia using the management effectiveness tracking tool. *Environmental Management*, 63(2): 249-259.
- Nolte, C., Leverington, F., Kettner, A., Marr, M., Nielsen, G., Bomhard, B., Stolton, S., Stoll-Kleemann, S., Hockings, M., 2010. Protected Area Management Effectiveness Assessments in Europe: A Review of Application, Methods and Results. BfN-Skript 271a, Federal Agency for Nature Conservation Editor. Bonn, Germany: Federal Agency for Nature Conservation, https://www.researchgate.net/publication/265658132_Protected_Area_Management_Effectiveness_Assessments_in_Europe, Accessed: 22.03.2023.
- Protected Planet, 2020. Protected planet report 2020, <https://liverport.protectedplanet.net/>, Accessed: 15.02.2022.
- Protected Planet, 2022. The Management effectiveness tracking Tool (METT), <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame?tab=METT>, Accessed: 24.02.2022.
- Stolton, S., Dudley, N., Belokurov, A., Deguignet, M., Burgess, N.D., Hockings, M., Leverington, F., Mackinnon, K., Young, L. 2019. Lessons learned from 18 years of implementing the management effectiveness-tracking tool (METT): a perspective from the mett developers and implementers. *Parks*, 25(2): 79-92.
- Stolton, S., Hockings, M., Dudley, N., 2020a. METT-4: A Guide to the online Excel version of the Management Effectiveness Tracking Tool (METT) for protected and conserved areas, <https://rris.biopama.org/sites/default/files/2020-12/METT-4%20guide.pdf>, Accessed: 26.10.2022.
- Stolton, S., Hockings, M., Dudley, N., 2020b. Management Effectiveness Tracking Tool. Reporting progress at protected area sites: Fourth edition. Excel workbook and Guidance, <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame>, Accessed: 03.02.2022.
- Stolton, S., Dudley, N., Hockings, M., 2021. METT Handbook: A guide to using the Management Effectiveness Tracking Tool (METT). Second edition guidance for using METT-4. WWF, Gland, Switzerland, https://wdpa.s3.eu-west-1.amazonaws.com/PAME/METT/METT_4_Handbook.pdf, Accessed: 03.10.2022.
- USAID, 2015. Baseline Assessment: Management Effectiveness Tracking Tool (METT), https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00TDZ3.pdf, Accessed: 22.12.2022.
- WWF, 2007. Management Effectiveness Tracking Tool: Reporting Progress at Protected Area Sites: Second Edition, Gland-Switzerland, ISBN: 978-2-88085-281-8, WWF International, 22 pp., https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/mett2_final_version_july_2007.pdf, Accessed: 19.07.2022.